

uvodnik
esej
zgodovina
prevodi

staro in novo

andrej hrausky

Minljivost novega

Ko govorimo o času, ki prehitro mineva, večinoma mislimo na pretekli čas. Vse, česar se spomnimo in kar doživimo, vse naše izkušnje in spomini se našajajo na preteklost. Svet doživljamo trenutno in vse, kar se nam dogaja, je že v naslednjem trenutku le spomin. Nič drugače ni z arhitekturo, vse novo je takoj po izvedbi staro in je kontekst prihodnjih posegov. Zato bi se vprašanje o odnosu med starim in novim lahko glasilo tudi: staro in manj staro. Vse, kar smo zgradili, bo že jutri staro, nasproti nekemu prihajajočemu »novemu«.

Brez končnega odgovora

Vsak poseg v prostor je poseg v obstoječe in hkrati njegova sprememba. Danes gradimo skoraj izključno v prostoru, ki smo ga sami ustvarili in preoblikovali. Ta proces poteka že tisočletja in toliko je stara tudi arhitektura. Z nekaj ironije bi lahko rekli, da je arhitektura že rešila vse probleme bivanja in spominjanja. Ljudje še danes potrebujejo podobno posteljo za spanje kot v starem Egiptu, njihove simbole – piramide in obeliske – pa še danes prepoznamo kot monumentalna znamenja. Pa vendar se arhitektura vedno znova ukvarja z istimi problemi in jih poskuša rešiti na novo. Pravimo, da gradi v slogu svojega časa. Ne gre le za nove potrebe, ki jih nekdaj ni bilo, in za nove tehnološke možnosti, ampak se spreminja tudi arhitekturni jezik. Tako nove gradnje v prostor ne prinašajo le dodatnih tipov stavb, ampak tudi nov, drugačen likovni izraz. Z industrijsko revolucijo se je denimo pojavila cela vrsta novih tipov: gledališče, sodišče, muzej, železniška postaja, tovarna ... Novi tipi stavb so prevzemali zgodovinske zglede, tovarne so včasih povzemale oblike gradov, železniške postaje palače, in šele sčasoma so se razvili posamezni tipi stavb, ki so izražali svojo funkcijo. Železniška postaja je postala železniška postaja in tovarna samo tovarna. Pa tudi ti odgovori niso dokončni in problemi gradnje se vedno znova postavljajo na novo. Nova vprašanja zahtevajo nove odgovore, vendar ti nočejo biti izven časa in prostora. Poskušajo pokazati, da so logično nadaljevanje naše civilizacije, da izhajajo iz njene izkušnje in puščajo nastavke bodočemu razvoju. Do katere mere naj bi se novi posegi prilagajali obstoječemu? Tudi to vprašanje se postavlja znova in znova, odgovori pa so bili v zgodovini zelo različni.

Zrcalo civilizacije

Iz zgodovine pa tudi sedanosti poznamo obe skrajnosti – popolno brezobzirnost pa tudi pretirano skrb do obstoječega. Arhitektura kot izraz politične moči je morala biti včasih izbrisana z zemeljske površine, takoj ko je zmagala druga politična opcija. Tudi funkcionalizem se je zavzemal za nov svet in Le Corbusier je leta 1925 brez milosti predlagal rušenje starega dela Pariza, da bi

lahko uresničil svoj Plan Voisin. Alexis de Sakhnoffsky, ameriški oblikovalec ruskega rodu, je v 30. letih 20. stoletja predlagal celo preoblikovanje ljudi. S plastično operacijo odstranjenja ušesa bi ustvarila sodoben človeški obraz v skladu s pravili oblikovanja »stream-line«. Romantični historicizem 19. stoletja je šel v drugo skrajnost. Arhitekti, na primer Viollet-le-Duc v gradu Pierrefonds (1857-1861), so se obstoječemu s svojo osebno interpretacijo zgodovine prilagodili in obnovili tudi tisto, česar prej ni bilo. Tudi arhitektom, ki so obnavljali in prvi in drugi svetovni vojni porušena mesta, ni šlo dosti bolje. Pri obnovi cerkva in mestnih hiš so izluščili le eno slogovno obdobje in v svojih prizadevanjih po avtentičnosti ustvarili stavbe, kakršnih nikoli ni bilo. Zato so mnoga mestna središča po Evropi danes videti starejša, kot so v resnici. Na prvi pogled se zdi, da je gotška kraljeva palača na Grand-Place v Bruslju najstarejša stavba na trgu, vendar jo je arhitekt Victor Jamaer dokončal leta 1885. Danes redko pomislimo, da je bil denimo znameniti gotski stolp katedrale v Ulmu končan leto kasneje kot Eiffelov stolp.

Tudi danes srečujemo oba pristopa. V nekaterih turističnih krajih je zapovedana gradnja po starem, drugod, na primer na Nizozemskem ali v Šanghaju, se zdi, da je mogoče vse. Videti je, kot da je glavni cilj vsakega novega arhitekturnega posega prevpiti okolico. Zaradi brezbržnosti do konteksta v šali ali upravičeno govorimo o stavbah, ki so padle z Marsa. Lahko bi rekli, da je odgovor odvisen od gradbene kulture.

Kultura ni spektakel

Ko so slavnega pianista po koncertu povprašali o publiki, je odvrnil, da je bila slaba, saj je ploskala tudi takrat, ko je igral slabo. S tem je opisal bistvene značilnosti, ki so hkrati pomanjkljivosti kulture. Da bi glasbo razumeli (in torej v njej uživali), potrebujemo znanje, posluš in tradicijo. To pa dosežemo z leti. Zato radi pravimo, da so za dosego neke kulturne stopnje potrebna leta, ki jih ni mogoče preskakovati. Zelo nepraktično v današnjih časih, ki slavijo hitrost in takojšnji užitek. Namesto kulture se uveljavlja spektakel. Ta ne potrebuje predznanja, užitek temelji na radovednosti in strasteh, ki jih pritegne neobičajnost, če ne kar šokantnost. Ta razlika, ki jo še največkrat opisujemo s primerjavo med evropskim umetniškim filmom in holivudsko produkcijo, se je že davno pojavila tudi v umetnosti. V arhitekturi imajo spektakularne stavbe posebno vlogo in zgodovino. Že dolgo vemo, da nebotičniki na Manhattnu niso diagrami vrednosti zemljišča, ampak ambicij investorjev. Če je stavba dovolj velika, neobičajna in draga, ji je uspeh zagotovljen. Kdo je sploh slišal za Bilbao, Dubaj, Kuala Lumpur pred...? Vendar je kultura gradnje nekaj drugega. Še posebno v srednji Evropi je prisoten občutek za kontekst. Ta ima ne nazadnje dolgoletno tradicijo in tudi potreben teoretični aparat, ki do danes

ni izgubil relevantnosti. »Vsaka doba s svojo umetnostjo; graditi v skladu z dobo, v kateri živimo,« sta zapovedi, ki sta danes ravno tako aktualni kot takrat, ko sta bili izrečeni. Temeljita na resnici in poštenosti kot moralnih vrlinah, ki sta pomembnejši od lepote in bogastva. Arhitekt, ki tudi danes sledi tem načelom, se zaveda odgovornosti do preteklosti in prihodnosti.

Odgovornost preživetja

Arhitektura je svojevrstna komunikacija z zanamci, saj arhitekturno delo praviloma preživi svojega ustvarjalca. Zato vprašanje razumevanja arhitekturnega dela ni tako nepomembno. Bo moje delo razumljeno tudi potem, ko me več ne bo? Bom nerazumljen ali bom celo izpadel kot bedak? Stavba preživi tudi svojega investitorja, svoj prvotni namen in tehnologijo, ki je vanjo vgrajena. Zato ji grozita dva načina »smrti«: da jo podrejo ali pa da postane »zamrznjena« forma kot zaščiten spomenik. V prvem primeru sploh izgine, v drugem primeru ostane lupina brez prave vsebine. Prizadevati si je treba za to, da je stavba dovolj kvalitetna, da si jo zanamci želijo ohraniti, pa tudi dovolj fleksibilna, da lahko sprejme nove vsebine in tako ohrani svoj smisel – služiti življenju. Strategija preživetja temelji na njeni evolucijski zmožnosti. Zato je odgovornost arhitekta velika. Politika in zakonodajna oblast razmišljata do konca mandata, investitor, ki danes večinoma gradi za trg, razmišlja o stavbi do trenutka, ko jo bo prodal, to pa je po možnosti še pred zaključkom gradnje. Stavba pa bo stala in preživela države, družbene sisteme in zakonodajo. Zato arhitekt ni toliko odgovoren naročniku in zakonodaji, ampak družbi nasploh. Stavba, ki jo načrtuje, se bo na koncu podala na lastno pot, tako kot otroci, ki gredo od doma. Vsa popotnica je v njihovi vzgoji.

Arhitektura različnih hitrosti

Stavba mora biti zasnovana tako, da upošteva urbanistične značilnosti kraja, osnovne oblikovne smernice ulice in lastnosti tipa stavbe. Razumevanje teh zakonitosti ji omogoča preživetje z novimi vsebinami, ki ne bodo oskrunile njenih osnovnih značilnosti. To lahko opišemo z izrazom »arhitektura različnih hitrosti«, ki je prevzet iz političnega besednjaka. Nanaša se na dejstvo, da so nekatere značilnosti gradnje trajnejše od drugih, pač glede na merilo. Najbolj fleksibilna in podvržena spremembam je notranja oprema prostorov. Po tej logiki je lahko tudi najbolj svobodna in podvržena eksperimentiranju. S stavbami je že drugače, saj morajo slediti trajnejšim zapovedim okolja, v katero so postavljene. Najbolj konservativen je urbanizem – zamisli se uresničujo desetletja ali celo stoletja, neredko spoštujemo parcelacijo in smeri ulic, ki so bile načrtane v srednjem veku ali celo v starem Rimu. Iz tega sledi, da se mora stavba, ki želi biti obzirna do okolja, obstoječim pravilom bolj podrejati

v svoji zasnovi kot pa v izvedbi, detaljih in notranji opremi. Le tako se bo lahko ukoreninila in skupaj z obstoječimi stavbami tvorila novo celoto na višji ravni.

Uravnovežen razvoj

Nadgradnja v višjo kvaliteto je tudi načelo splošnega razvoja civilizacije, ki se vedno bolj sprašuje o kvaliteti bivalnega okolja, ki ga bomo zapustili zanamcem. Vse bolj se zavedamo, da se svet ni pričel z nami in da se z našo smrtjo tudi ne bo končal. Zapustiti ga moramo vsaj v tako dobrem stanju, kot smo ga prejeli. Zato v časih, ko večina problemov še vedno izvira iz pohlepa, vse bolj opozarjamo na obzirnost do narave, naravnih bogastev in lastne dediščine. Samo zmernost in preudarnost zagotavljata prihodnost rodovom za nami. To, kar nas opredeljuje kot narod, sta naš jezik in naša kultura, ki smo jo ustvarili. V njej je zapisan celoten spomin in izkušnja naroda.

Če je sicer kultura nekaj, kar lahko tudi prezremo – knjigo lahko odložimo, ne gremo v gledališče in v galerijo – arhitekturi preprosto ne moremo pobegniti. Je tisti del naše kulturne tradicije, ki najbolj neposredno vpliva na naše življenje in nas opredeljuje. Zato ni naključje, da so strategije podjarmljenja narodov vedno temeljile na izkoreninjenju bivalne kulture – preselitvi, rušenju pomembnih stavb, spremembi urbanizma. Znano je, da so kolonizatorji afriška plemena preseljevali iz njihovih tradicionalnih okroglih koč v pravokotne barake, da so Rimljani Kartagino »za vedno izbrisali s sveta«, ne nazadnje sta kot simbol ameriškega kapitalizma morala pasti tudi Dvojčka v New Yorku. Po drugi strani je skoraj ganljivo, kako so si narodi prizadevali obnoviti lastno arhitekturno tradicijo. V Dresdnu so ponovno postavili v vojni uničeno Semperjevo opero, na Poljskem so rekonstruirali zbombardirano Varšavo itd. Tudi mnogo palač v Italiji so že v 19. stoletju ponovno dvignili iz ruševin. Zdi se, da se v Sloveniji manj zavedamo pomembnosti arhitekturne dediščine, saj se v zgodovini nismo veliko srečevali s takšnim uničenjem. Če že, potem na primer pri Fabianijevem Narodnem domu v Trstu, ki so ga kot simbol slovenstva požgali fašisti, pa tudi to ne zbuja posebnih travm. Celotno več – lastno dediščino, četudi je zaščiten, mirne vesti prepustimo propadu.